

A gyermekek könyvtári ellátása Veszprém megye tanácsi könyvtáraiban

Az utóbbi években mind több felmérés, módszertani elemzés foglalkozik a könyvtárak gyermek- és ifjúsági tevékenységével. Az egyre változatosabb és sokoldalúbb szolgáltatások, a foglalkozások módszertani kérdései, a könyvtárak kapcsolatai kerültek az érdeklődés középpontjába. Kevesebb szó esik azonban a *fellételekről*, amelyek nélkül átmeneti eredmények szülehetnek ugyan, de folyamatos, magas színvonalú olvasónevelés nem. Veszprém megyében az idén végzett megyei vizsgálat tapasztalatai és problémái is arra figyelmeztetnek, hogy rövid időre sem szabad szem elől tévesztenünk a tanácsi könyvtárakat felkereső gyerekek könyvtári ellátásának feltételeit.

Intézményi ellátottság, elhelyezés

Veszprém megyében az általános iskolai tanulók 63,3%-a használja a tanácsi könyvtárakat, mégpedig igen jellemző megoszlásban:

Városok	Ált. iskolai tanulók	Olvasók	Olvasók a tanulók %-ában
Ajka	2 991	1 614	53,9
Balatonfüred	1 031	328	31,8
Keszthely	1 715	607	35,4
Pápa	3 102	1 500	48,4
Tapolca	1 742	1 001	57,5
Várpalota	2 806	1 228	43,8
Veszprém	4 816	2 057	42,7
Összesen	18 203	8 335	45,8
Járások			
ajkai	4 855	4 100	84,4
keszthelyi	2 364	1 876	79,4
pápai	4 794	3 934	82,1
tapolcai	4 762	3 942	82,8
veszprémi	9 710	6 116	63,0
B.fűzfő, Kádárta községek	225	123	54,7
Összesen	26 710	20 091	75,2
Megyei összesítésben	44 913	28 426	63,3

A számadatok bizonyossága szerint a falvakban a tanulók olvasási és könyvigényeiket többnyire a községi könyvtár révén elégítik ki, míg a városokban a jobb ellátottságú iskolai könyvtárak és más könyvforrások hatása a tanácsi könyvtárak igénybevételének arányaiban is tükröződik. A tanácsi könyvtárakat használó gyerekeknek mindössze 28%-a részesül sajátos gyermekkönyvtári ellátásban. A *gyermekkönyvtári hálózat* kialakulása a megyében a 60-as években kezdődött el, de még a mai napig sem fejeződött be. „A” típusú gyermekkönyvtár működik Veszprémben, „B” típusú Ajkán, Keszthelyen, Pápán, Tapolcán, Várpalotán — de nincs Balatonfüreden —, „C” típusú Balatonalmádban, Devecserben, Sümegen és Zircen. E könyvtárak közül azonban *csak a tapolcai és a devecseri* közelíti meg feltételeiben az Irányelvekben előírt követelményeket, a többi könyvtár a szükséges alapterületnek mindössze 30—40%-ával rendelkezik. Különösen aggasztó a helyhiány Veszprémben és Ajkán: itt az egyre nagyobb ütemben fejlődő városok mind nagyobb mennyiségi és minőségi követelményeket állítanak a könyvtárak elé, amelyek számára azonban még az új könyvek elhelyezése és az osztálycsoportok fogadása is nagy gondokat okoz. A központi könyvtárak zsúfoltságán részben segíthetne, ha az új lakótelepeken legalább osztatlan szolgálatú fiókkönyvtárak működnének. Ezek azonban a tervezésből és a megvalósításból egyaránt kimaradtak. Így aztán a nagy távolságok miatt főként a legkisebbek és a távolabbi iskolák napközis gyerekei nem jutnak kielégítő könyvtári ellátáshoz.

A gyermekolvasók 72%-a a *közös szolgálatú* könyvtárakat használja. A kis-községes Veszprém megyében nem is lehet a gyermekkönyvtárak számát jelentékenyen növelni, de meg kell találni azokat a módszereket (központi szolgáltatások, szakmai segítség, továbbképzések stb.), amelyekkel a közös szolgálatú kisebb könyvtárak tevékenységét is lényegesen javítani tudjuk. Jelenleg a 300 közös (felnőtt—gyermek) szolgálatú könyvtárból mindössze 12-ben különítik el területileg, s csak 7-ben a kölcsönzés idejében is a gyermekek ellátását. Ezek elsősorban körzeti

könyvtárak (Csabrendek, Kővágóórs, Alsóórs, stb), amelyekben főoglalkozású könyvtáros tevékenykedik, és mindennapos a nyitvatartás. Tapasztalataink szerint az ilyen helyeken a gyermekek ellátása lényegesen színvonalasabb, ráadásul a felnőtt könyvtár rendje is javul. Az amúgy is alacsony kölcsönzési idő megosztására a tiszteletdíjas könyvtárossal működő, heti 2—3 alkalommal nyitvatartó könyvtárakban nincs mód, és e megoldás gazdaságos sem lenne. Örvedetes azonban, hogy ott, ahol az utóbbi években a könyvtár jobb körülmények közé került, mindenütt törekedtek gyermekrészleg, de legalábbis gyermeksarok kialakítására.

A csaknem minden típusra jellemző *helyhiány és zsúfoltság* nemigen teszi lehetővé, hogy a berendezés igazodjék a gyerekek alkatához (alacsonyabb polcok, ülőbútorok), viszont a jelenleginél sokkal jobban tekintetbe lehetne venni — legalább a díszítés elemeiben és a propaganda-anyagokban — az életkori sajátosságokat.

Könyv- és folyóiratellátottság

Ma már közhelynek tűnik azt hangsúlyozni, hogy mindenfajta könyvtári tevékenység alapja a kellő mennyiségű és minőségű könyvvállomány. Mégis megdöbbenéssel tapasztaltuk vizsgálatunk során, milyen nagyok a hiányok és a színvonal-különbségek, s hogy jószerivel még a gyermekkönyvtárak vezetői sincsenek mindig tisztában pillanatnyi állományukkal. (Nem is szólva a gyermekrészlegek és az osztatlan szolgálatú könyvtárak helyzetéről: ezekben ugyanis a közös csoportos leltárkönyv csak a gyermek- és ifjúsági szépirodalmat választja külön, ráadásul a kezdetleges katalógus sem ad sokkal több tájékoztatást.)

A megye gyermekkönyvtáraiban 7,9 kötet jut egy olvasóra — a javasolt 10—12-vel szemben —, a községi könyvtárakban még ennél is jóval kevesebb. Az állományt elsősorban a mindenkori könyvkiadás és a pénzügyi lehetőségek határozzák meg. Örvedetes, hogy a gyermekkönyvtárak esetében a könyvek kellő számú és minőségű beszerzésének pénzügyi akadályai nincsenek, annál nagyobb gondot okoz a gyermekek és a felnőttek megfelelő ellátása a községek évi 2000—4000 Ft-os beszerzési keretéből. Ebből az összegből nemcsak a példányszám nem növelhető, de a megjelenő új gyermekkönyvek beszerzésére sem mindig elegendő a pénz. A körzeti szervezetbe tartozó könyvtárak lényegesen jobb állománya azt bizonyítja, hogy *a körzeti vagy a járási ellátásban* nemcsak a felnőtteknek jut gazdagabb és változatosabb állomány, hanem a gyermekeknek is.

Janikovszky Éva a Devecseri Nagyközségi Könyvtár gyermekolvasói körében

A Tapolcai Városi-Járási Könyvtár gyermekrészele (Borbás János felvételei)

A gyermekkönyvtárak állományának kb. egyharmada ismeretterjesztő és szakkönyv, ez az arány az utóbbi évek fejlődésének következménye. A megváltozott állományösszetételben közrejátszik a sok, jobbnál jobb egyedi és sorozatba tartozó mű — például a Képes történelem, Képes földrajz, Búvár zsebkönyvek kötetei —, melyek kihasználtsága is nagymértékben nőtt az elmúlt időszakban, hiszen a különféle csoportos foglalkozásokon is leginkább ezekre terelődik a figyelem. A könyvtári forgalom 70%-át azonban ma is a gyermek- és az ifjúsági szépirodalom alkotja, s köztudomású, hogy azon belül is a mesék, a kalandos történetek és a történelmi regények. Ha ezzel összevetjük a tényleges állományt, semmiképpen nem lehetünk elégedettek. Kevés a 10—14 évesek érdeklődésére számot tartó irodalmi alkotás, gyakran pedig az alapvető művek sem kaphatók folyamatosan.

Ráadásul a nagy kereslet és a gyenge kötések miatt ezek a könyvek rongyolódnak el legelőször. Ha a könyvtáros nem elég körültekintő, rosszul állapítja meg beszerzéskor a példányszámot, s nem törődik a selejtezett könyvek pótlásával, akkor rövid időn belül aránytalanná válik az állomány, és éppen a rendszeresen olvasók számára nem nyújt eléggé bő választékot. Kisközségek esetében tovább nehezíti a helyzetet, hogy a szakaszos vásárlás, az egyenetlen pénzügyi ellátottság miatt alapvető művek beszerzése marad el, s szinte mindenből csak egy-egy példányt vásárolnak. A Könyvtárellátó készletraktárában minimális számú gyermekkönyv található, emiatt még a soron kívül adódó pénzügyi nehézségeket is nehéz gyermekkönyvek beszerzésére fordítani. Tovább súlyosbítja a gondokat a sok fűzött, könyvtári használatra alkalmatlan kötésű könyv. A Könyvtárellátó megszüntette a könyvtári kötést, a filmoluxnak az ára immár csillagászati, a házi könyvjavítás, „barkácsolás” nem elég ahhoz, hogy megmentse a szükséges könyveket, s esztétikailag is megfelelő külsőt adjon a köteteknek. Emiatt aztán a községi könyvtárak többségében oly piszkosak, rongyosak, elhasználtak a gyermekkönyvek, hogy szinte valamennyit ki kellene selejtezni.

Az elmúlt időszakban a legerősebben a gyermekkönyvtárak *kézikönyv-állománya* fejlődött. A gyermekkönyvtárakban 130—1200 kötet a kézikönyvek száma. Tapasztalataink szerint a könyvtár értékét alapvetően ezek határozzák meg. Hiszen az ilyen könyveket teljes választékban még a könyvvásárló szülők közül is csak kevesen tudják megvenni gyerekeiknek, ráadásul a kézikönyvek bősége a könyv- és könyvtár-

használatra, az önálló ismeretszerzésre nevelés alapfeltétele is. A kézikönyvtárban a helye a szakkönyveken kívül a kötelező irodalom egy-egy példányának, az összefoglaló antológiáknak, a legfontosabb sorozatok reprezentáns darabjainak. Ma már a legkisebb könyvtárban is megtalálhatók az alapvető kézikönyvek, amelyeket felnőttek és gyermekek egyaránt használhatnak.

A könyvtárak állományában rangos hely illeti meg a *folyóiratokat*. Jelentőségük minden könyvtári szolgálatban nőtt, és tovább fog növekedni. Ezért érthetetlen, hogy sok községi könyvtárban egyellen gyermeknek szóló lap, folyóirat sincsen, s a nagyobb könyvtárakban is kicsi a választék belőlük. Igen jó azonban Veszprém megyében a gyermekkönyvtárak folyóirat-választéka. Néhány éve továbbképzés keretében elemeztük és mutattuk be a szóbajöhető folyóiratokat, s ennek nyomán az eléggé szegényes hazai választék kibővült a határainkon kívül megjelenő magyar nyelvű folyóiratokkal. Tovább növelte a gyermekkönyvtárak választékát az a gyakorlat, mely szerint a felnőttkönyvtár állományából 15—20féle folyóirat utolsó előtti számát megkapják a gyermekkönyvtárak. Így aztán Tapolcán, Ajkán, Devecserben 30—40féle periodikum között válogathatnak rendszeresen a gyermekek.

A folyóiratok kötetésén, tárolásán kívül feltárásuk is évek óta szinte mindenütt gondot okoz. Egyre jobban sürgető igény, hogy az irodalmi recenzio-katalógushoz hasonlóan országos munkaközösség dolgozza fel folyamatosan e lapok használható anyagát. Ezzel nemcsak a folyóiratok kihasználtsága nőne meg, hanem sok területen pótolná a könyvkiadás hiányait, s a rendszeres folyóirathasználatra nevelésnek is ez a feltárás lenne az alapja.

A gyermekkönyvtárak felszereléséhez mindinkább hozzátartoznak a *hangosképes eszközök*. Diavetítő és film ugyan csaknem mindenütt van, de zeneműtári részleget, keskenyfilm-vetítőt, epidiaszkópot ma még kevés helyen találunk. Természetes, hogy ezek csupán másodlagos fontosságúak az elhelyezéshez, berendezéshez képest, s az anyagi lehetőségek függvényei. A foglalkozások színvonalának emeléséhez, a gyermekek anyanyelvi kultúrájának gyarapításához, a zenei ismeretterjesztéshez azonban feltétlenül szükség lesz rájuk — legalábbis a nagyobb gyermekkönyvtárakban.

Személyi feltételek

A fentebb elemzett feltételek önmagukban nem elég hatékonyak, ha a művek és a gyermekek között nincsenek ott élő kapocsként a könyvtárosok, s ha hiányzik belőlük a gyermekolvasók szolgálatához szükséges elkeseredés, úgyszeretet és szakképzettség. A gyermekkönyvtárosokkal szemben támasztott követelmények különösen nagyok: nem elég, hogy jó szakemberek, értő olvasók legyenek, hanem pedagógiai-pszichológiai ismerettel is kell rendelkezniük, meg jó közösségteremtő érzékkel. Igaz, hogy cserébe a legtöbb örömet is a könyvtári munkának ez a területe adja. Mint mindenütt, megyénkben is vonzó a gyermekkönyvtárosi munka a lelkes, sokat vállaló könyvtárosok számára. A megye 10 gyermekkönyvtárában 13 könyvtáros tevékenykedik. Közülük hétnek van középfokú szakképzettsége, négyen pedig a Könyvtártudományi és Módszertani Központ gyermekkönyvtárosi szaktanfolyamát is elvégezték. Keppen jelenleg tanulnak.

A gyermekkönyvtárosok igénybevétele, terhelése nagyon különböző. Tapolcán és Pápán 1000-nél több gyermekolvasót lát el egy könyvtáros, s évi 25—35000 kötetes forgalmat bonyolít le, 70—80 foglalkozással együtt. Hol van ez az Irányelvek szerint kívánatos normától, amely 500 gyerek ellátására tart ideálisnak egy könyvtárost, s 800 olvasón felül kölcsönzési adminisztrátor beállítását is javasolja! Ilyen körülmények között sem az ellátott gyermekek számát, sem a velük való foglalkozás színvonalát, „személyre szabottságát” nem lehet biztosítani a kívánt mértékben. Jelenleg ezek a könyvtárak heti 25—32 órát vannak nyitva, emellett egy könyvtáros számára szinte megoldhatatlan feladat a külön foglalkozási nap rendszeresítése, a szombati nyitvatartás, az iskolákkal való kapcsolatok ápolása. A járási székhelyen levő gyermekkönyvtárosok helyenként még módszertani segítséget is adnak a községi könyvtárosoknak: egy-egy bemutató-foglalkozást tartanak, vagy a helyszínen segítenek hasonló mintafoglalkozások összeállításában.

A községi könyvtárak közül azokban sikerül a gyermekek szolgálatát tartalmilag is javítani, ahol legalább egy főfoglalkozású könyvtáros tevékenykedik.

Módszertani segítség a gyermekek ellátásához

A korábbi megállapításokból már következik, hogy minél kisebb a könyvtár, annál nagyobb szüksége van központi segítségre. De a gyermekkönyvtárosok sem nélkülözhetik a tapasztalatok kicserélését, a bevált módszerek közreadását, közvetítését. Átütő sikere volt a közelmúltban három, csaknem egyszerre megjelent könyvnek

(*Órák a könyvtárban, Fiatalok a könyvtárban és a Gyermekkönyvtári tanulmányok*). Hatásuk ilyen rövid idő alatt is érezhető már nemcsak a gyakorlati munkában, hanem az egységes szemlélet kialakításában is. A KMKK irányításával folyó, az Egri csillagokra vonatkozó hatásvizsgálat módszerei pedig más szépirodalmi művek megközelítéséhez is kulcsot adtak a gyermekkönyvtárosoknak.

Érthetetlen viszont, miért késik évek óta minden ilyesfajta segítség a Könyvtár-ellátó részéről. Pedig volna tennivaló; a gyermekkönyvek témajelölése a katalógus-cédulákon, esetleg a könyveken; képes-színes katalógus-választólapok forgalomba hozása, írói arcképek nyomtatása és árusítása, nyomtatott színes témaválasztók a polcokra; a gyermekszolgálat sajátos hangvételű nyomtatványai (visszahívók, foglalkozási értesítések, könyvjelzők, stb.). Ugyancsak kevés a központilag előállított és színvonalas propagandaanyag — még kevesebb, mint a felnőtt olvasószolgálat területén, noha az utóbbi időben a Móra Kiadónak vannak biztató vállalkozásai (művészi képeslapok, témajegyzékek, kötelező olvasmányok, stb.).

Megei vonatkozásban szintén van tennivaló, s születtek is már biztató kezdeményezések. A hálózati központban gyermek- és ifjúsági módszertani munkatárs tevékenykedik, aki a megei gyermekkönyvtárral szoros együttműködésben igyekszik megei továbbképzésekkel, kiadványokkal, bemutató foglalkozásokkal, vizsgálatokkal és elemzésekkel segíteni a gyermekkönyvtári szolgálatot.

A továbbképzés minden fokon helyet kapott és kap a gyermekek szolgálata. Valamennyi főfoglalkozású könyvtáros megismerkedett e terület helyzetével és gondoljaival az elmúlt munkaértekezleten. A gyermekkönyvtárosok számára 3—4 továbbképzést szervezünk: ezen az elméleti és a gyakorlati témákon kívül mindig mindig kerítünk bemutató foglalkozásokra is. A gyakorlati munka legfontosabb területeit vizsgáltuk meg, például az ilyen és ehhez hasonló témákat: a folyóiratok és hasznosításuk; könyvkiadás a 10—14 évesek számára; egyéni foglalkozás a gyermekolvasókkal és a könyvtárban tartott órák módszertana; könyvtárak az anyanyelvi kultúráért.

A részfoglalkozású és a tiszteletdíjas könyvtárosok számára a nyári továbbképzést használtuk fel, ahol szintén az elméleti előadásokhoz kapcsolódó foglalkozási forgatókönyveket állítottunk össze, könyvismertetéseket, kiadványismertetéseket tartottunk. Különösen ott hoztak eredményt a továbbképzések, ahol a járási könyvtár az egész év folyamán segítette ezt a munkát, s év közben is szervezett körzeti bemutatókat, továbbképzéseket.

A megei kiadványoknak fontos szerepük van a gyermekszolgálat segítésében. A kiadványok között részint bibliográfiák és irodalomjegyzékek szerepelnek, részint módszertani jellegű elemzések. Az előbbi célt szolgálták a tantárgyi ajánló-bibliográfiák (a természettudományos tárgyakhoz és a történelemhez), valamint a természettudományi témájú ajánlójegyzékek. A Módszertani füzetek c. sorozatban rendszeresen lehetőség nyílik a tapasztalatok és az összefüggések vizsgálatára. Megjelent már a *Könyvtár és múzeum*, a *Fiatalok a tanácsi könyvtárakban*, s most készül a *Gyermekszolgálat a kis községek könyvtáraiban* c. füzet.

Mindezen kívül folyamatosan segítjük a munkatervek összeállítását és megvalósítását; a pedagógusokkal vagy az iskolai könyvtárosokkal közösen pedig bemutatókat és továbbképzéseket szervezünk.

Különösen örömről szolgál, ha a gyermekkönyvtárosokat szóra, illetve írásra bírhatjuk. Időnként a *Könyvtárosban*, máskor a *Horizont* című megei közművelődési folyóiratban, a *Megei pedagógiai híradóban* vagy a *Pedagógiai kiskönyvtár* sorozatban számolnak be egy-egy gyermekkönyvtári terület eredményeiről.

A gyermekek könyvtári ellátásának fontosságát ma a szülőknél és az iskolán kívül a fenntartó szervek is vallják. Ezt bizonyítják azok a külön jutalmak és elismerések, amiket a gyermekkönyvtárosok kapnak, azok a miniszteri és megei kitüntetések, amelyek a kiemelkedő teljesítményt értékelik, s azok az elismerő szavak, amelyek kis községekben is, nagy községekben is gyakran az egész könyvtár munkáját a gyermekszolgálat eredményességén mérik le — teljes joggal. Annál inkább érthetetlen, hogy ha e tevékenység feltételeinek megteremtésére kerül a sor, a *feltételek teljesítése mégis utoljára marad*. Ilyen vonatkozásban országosan is több segítségre, nagyobb központi támogatásra lenne szükség, mind a művelődési igazgatás részéről, mind a könyvtári szakma részéről. Az iskolai könyvtári hálózat fejlesztése mellett is, s a közművelődési könyvtárak más szolgáltatásainak fejlesztése mellett is.

Balogh Ferencné